Dariusz Manasterski

Typ Juodkrantė – iwieński i trzciniecki komponent stylistyczny w ceramice z rzucewskiej osady w Suchaczu

Wstęp

Od wielu lat trwa dyskusja na temat końca kultury rzucewskiej. Według jednych badaczy jest to ugrupowanie funkcjonujące głównie pod koniec neolitu, według innych – także we wczesnej epoce brązu (por. Kilian 1955: 81n; Dąbrowski 1963: 171; Okulicz 1973: 133; Machnik 1979: 378–379; Butrimas, Česnys 1990: 364; Rimantienė 1992: 129; Kozłowski 1998: 136). Wyniki badań z Nidy na Litwie, a zwłaszcza datowania radiowęglowe, zdają się potwierdzać tę drugą możliwość (Rimantienė 1989: 187). Należy jednak wspomnieć, że wcześniejsze sugestie o istnieniu wczesnobrązowej fazy omawianej kultury oparte były głównie na spekulacjach dotyczących stylistycznych podobieństw zaledwie 27 naczyń rzucewskich do trzcinieckich (Dąbrowski 1963: 170n, ryc. 3, tam dalsza literatura). Jako pierwszy podjął się analizy formalnej tej ceramiki[1] Jan Dąbrowski, wprowadzając pojęcie „typ Juodkrantė". Według tego badacza była ona ściśle związana z późnym (wczesnobrązowym) osadnictwem rzucewskim (Dąbrowski 1963: 177–179). Wśród opisanych przez niego naczyń znalazły się dwa pochodzące z wykopalisk prowadzonych w latach 30. XX w. przez Bruno Ehrlicha w Suchaczu, st. 1, gm. Tolkmicko, woj. warmińsko-mazurskie (dawne *Succase*, *Kr. Elbing*). Były one zaledwie zapowiedzią pokaźnego zbioru ceramiki o stylistycznych cechach iwieńskich i trzcinieckich, który uzyskano w trakcie badań w latach 80. ubiegłego wieku, przeprowadzonych przez Ryszarda F. Mazurowskiego. Zbiór ten mieści się w charakterystyce typu Juodkrantė, co pozwala uznać go za reprezentatywny dla nurtu wczesnobrązowych przekształceń na południowo-wschodnim pobrzeżu Bałtyku.

Już w dwudziestoleciu międzywojennym ukazały się wstępne wyniki badań i pierwsze ujęcie monograficzne, autorstwa B. Ehrlicha (1934: 60–69; 1936: 43–98). Od tego czasu osada jest uznawana za jedno z najważniejszych stanowisk rzucewskich, a domostwa zrekonstruowane przez wspomnianego badacza przywoływane są jako typowe dla stałych osiedli tego ugrupowania. Niestety, pozyskane w trakcie badań materiały zabytkowe nie doczekały się pełnego opracowania[2] i publikacji, a co gorsze – w trakcie II wojny światowej zaginęły[3]. Natomiast w przypadku badań R.F. Mazurowskiego, dotychczas ukazała się zaledwie prezentacja najciekawszych odkryć (Mazurowski 1987). Najistotniejszą informacją, ze względu na poruszaną w niniejszym artykule tematykę, była wzmianka o co najmniej dwukrotnym zasiedleniu tego obszaru w późnej fazie kultury rzucewskiej, z sugestią istnienia etapu wczesnobrązowego (Mazurowski 1987: 158–159, 163). Niestety, oprócz artefaktów bursztynowych, inne źródła, w tym także ceramika, nie doczekały się zapowiadanego opracowania i publikacji[4]. Obecnie, ze względu na postęp badań nad społecznościami wczesnej epoki brązu, należy ponownie podjąć dyskusję nad zagadnieniem istnienia wczesnobrązowej fazy kultury rzucewskiej, czy też powstaniem nowego ugrupowania „postrzucewskiego", oraz przywrócenia do obiegu naukowego pojęcia „ceramika typu Juodkrantė". Za podstawę do dyskusji posłuży analiza zbioru naczyń pochodzących z wykopalisk na stanowisku 1 w Suchaczu.

1. Ceramika o iwieńskich i trzcinieckich cechach technologicznych i stylistycznych

Z badań przeprowadzonych w Suchaczu w latach 1980–1984 pozyskano ułamki pochodzące najpewniej ze 126 silnie pokawałkowanych naczyń, które można zaliczyć do grupy o cechach stylistycznych iwieńsko-trzcinieckich[5].

[1] Większość artefaktów zaginęła w czasie II wojny światowej, a do badań posłużyły wcześniejsze publikacje (Dąbrowski 1963: 173–174).

[2] Według R.F. Mazurowskiego, późniejszego badacza tego stanowiska, B. Ehrlich nie tylko niedokładnie prowadził eksplorację, czego dowodem były zabytki znajdowane w zasypiskach jego wykopów, ale też w opracowaniu pominął część materiałów (Mazurowski 1987: 142, 151–152, 158)

[3] Niewielka ich część, głównie ułamki naczyń glinianych, zostały znalezione w Kadynach (Mazurowski 1987: 163).

[4] Są one obecnie kompleksowo opracowywane do przygotowywanej monografii części stanowiska badanej w pierwszej połowie lat 80. ubiegłego wieku.

[5] Posługując się tym określeniem, mam na myśli stylistykę i morfologię charakterystyczną dla kultury iwieńskiej (Makarowicz 1998a) oraz kultury trzcinieckiej (Gardawski 1959; Makarowicz 2010), w jej zasięgu na obszarze Niziny Środkowoeuropejskiej, jak też ugrupowań z Pojezierza Mazurskiego, określonych mianem zespołów typu Ząbie – Szestno (Manasterski 2009).

Większość z nich znajdowała się w warstwie kulturowej, a tylko niewielka ilość – w obiektach o charakterze mieszkalnym i gospodarczym. Zarówno w pierwszym, jak też drugim przypadku występowały one w towarzystwie ceramiki charakterystycznej dla późnoneolitycznej fazy kultury rzucewskiej. Taką sytuację zaobserwowano już wcześniej na stanowisku w Garbinie, gm. Braniewo, woj. warmińsko-mazurskie, gdzie dostrzeżono liczne podobieństwa między ceramiką o cechach późnoneolitycznych i wczesnobrązowych (Mączkowska, Kupczyk 1972: 204n; Mączkowska 1973: 306n). Fragmentom naczyń z Suchacza towarzyszyły liczne przedmioty krzemienne, kamienne i bursztynowe, które ze względu na tematykę niniejszej pracy zostaną tu pominięte, podobnie jak opisy obiektów i warstwy kulturowej oraz ich wzajemne relacje[6].

1.1. Ceramika z warstwy kulturowej

Wśród odkrytej ceramiki przeważały ułamki naczyń o cechach późnoneolitycznych, związanych z kulturą rzucewską. Blisko 30% zbioru stanowiły jednak fragmenty wykazujące silne związki ze stylistyką iwieńsko-trzciniecką (**Ryc. 2:1,2,4–6, 3:2,5,6, 4:1–7, 5:4,6,7,9, 6:2–4,7, 7:1,5–7, 8:1,5,6, 9:1,3,4**). W większości były to formy esowate, którym towarzyszyła niewielka liczba ułamków pochodzących z form doniczkowatych i mis o zaokrąglonych ściankach.

1.2. Ceramika z obiektów

Obiekt nr 6 (jama)

Oprócz ceramiki o charakterystyce późnoneolitycznej stwierdzono dziewięć ułamków naczyń o cechach stylistyki iwieńsko-trzcinieckiej (**Ryc. 5:2**, **6:6, 7:4**). Były to fragmenty pięciu mis, pucharu doniczkowatego oraz trzech naczyń, najpewniej esowatych. Spośród wymienionych, zaledwie dwa nie były zdobione, a pozostałe dekorowano liniami rytymi, którym w trzech przypadkach towarzyszyły odciski stempli.

Obiekt nr 12 (jama)

W wypełnisku obiektu, oprócz ceramiki późnoneolitycznej, znajdowały się fragmenty misy oraz trzech naczyń esowatych o cechach stylistyki iwieńsko-trzcinieckiej, zdobionych liniami rytymi i odciskami stempli (**Ryc. 6:1,2, 9:2**).

Obiekt nr 20 (jama)

Wśród odkrytej ceramiki zidentyfikowano pojemniki o cechach późnoneolitycznych oraz ułamki dwóch naczyń esowatych o cechach stylistyki iwieńsko-trzcinieckiej, zdobionych listwami plastycznymi (**Ryc. 5:5**).

Obiekt nr 36 (jama)

Z wypełniska obiektu wydobyto ceramikę późnoneolityczną, charakterystyczną dla kultury rzucewskiej, oraz fragmenty dwóch mis i trzech naczyń esowatych o cechach stylistyki iwieńsko-trzcinieckiej (**Ryc. 2:3, 7:3, 8:2**). Były one zdobione liniami rytymi, a w przypadku mis – odciskami stempli i karbowaniem krawędzi.

Obiekt nr 91 (jama)

Oprócz dominującej ceramiki o cechach późnoneolitycznych z wypełniska obiektu wydobyto ułamki trzech naczyń esowatych o cechach stylistyki iwieńsko-trzcinieckiej, zdobionych liniami rytymi (**Ryc. 5:1,3**).

Obiekt nr 97 (jama)

Z wypełniska obiektu pochodzi ceramika późnoneolityczna, charakterystyczna dla kultury rzucewskiej, oraz trzy fragmenty naczynia esowatego o cechach stylistyki iwieńsko-trzcinieckiej.

Obiekt nr 112 (jama)

Wśród odkrytej ceramiki wyróżniono fragmenty późnoneolityczne oraz ułamki czterech naczyń o cechach stylistyki iwieńsko-trzcinieckiej (**Ryc. 5:8, 8:3, 9:5**). Były to trzy formy esowate oraz jedna doniczkowata, zdobione liniami rytymi i odciskami stempli. Jedna z nich zdobiona była ornamentem stemplowym po wewnętrznej stronie wylewu, inna zaś zaopatrzona była w taśmowate ucho umieszczone na przejściu szyi w brzusiec.

Obiekt nr 116 (jama)

W obiekcie znajdowały się, oprócz ceramiki późnoneolitycznej, fragmenty pięciu naczyń o cechach stylistyki iwieńsko-trzcinieckiej, wśród których wyróżniono dwie misy i dwa naczynia esowate oraz mały fragment pochodzący z formy nieokreślonej (**Ryc. 4:8, 7:2**). Były one zdobione liniami rytymi oraz – w dwóch przypadkach – także stempelkami. Jedna z mis miała ponadto karbowany wylew.

Dom III

Z wypełniska przebadanej wykopaliskowo części domostwa pozyskano, oprócz ceramiki późnoneolitycznej, ułamki naczyń o cechach stylistyki iwieńsko-trzcinieckiej. Pochodziły one z siedmiu naczyń esowatych i jednego wazowatego lub dużej, profilowanej misy (**Ryc. 3:1,3,4, 8:4**).

[6] Zagadnienia te zostaną przedstawione i zinterpretowane w przygotowywanej do druku monografii części stanowiska 1, badanej w pierwszej połowie lat 80. ubiegłego wieku.

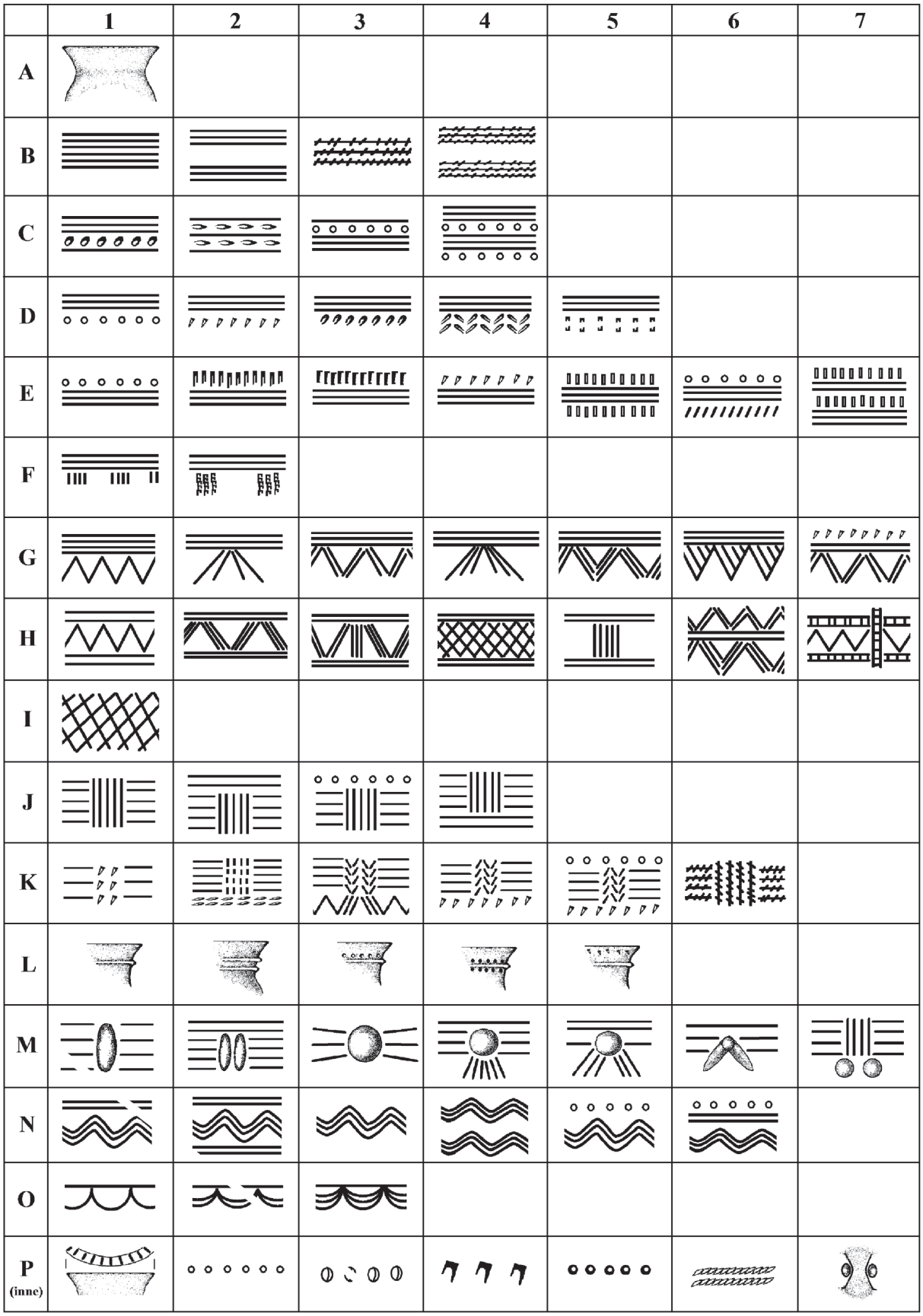

Ryc. 1. Wątki dekoracyjne w stylistyce iwieńsko-trzcinieckiej z obszaru Niżu Polskiego (oprac. D. Manasterski).

Fig. 1. Ornamental motifs in the Iwno-Trzciniec stylistics from the territory of the Polish Plain.

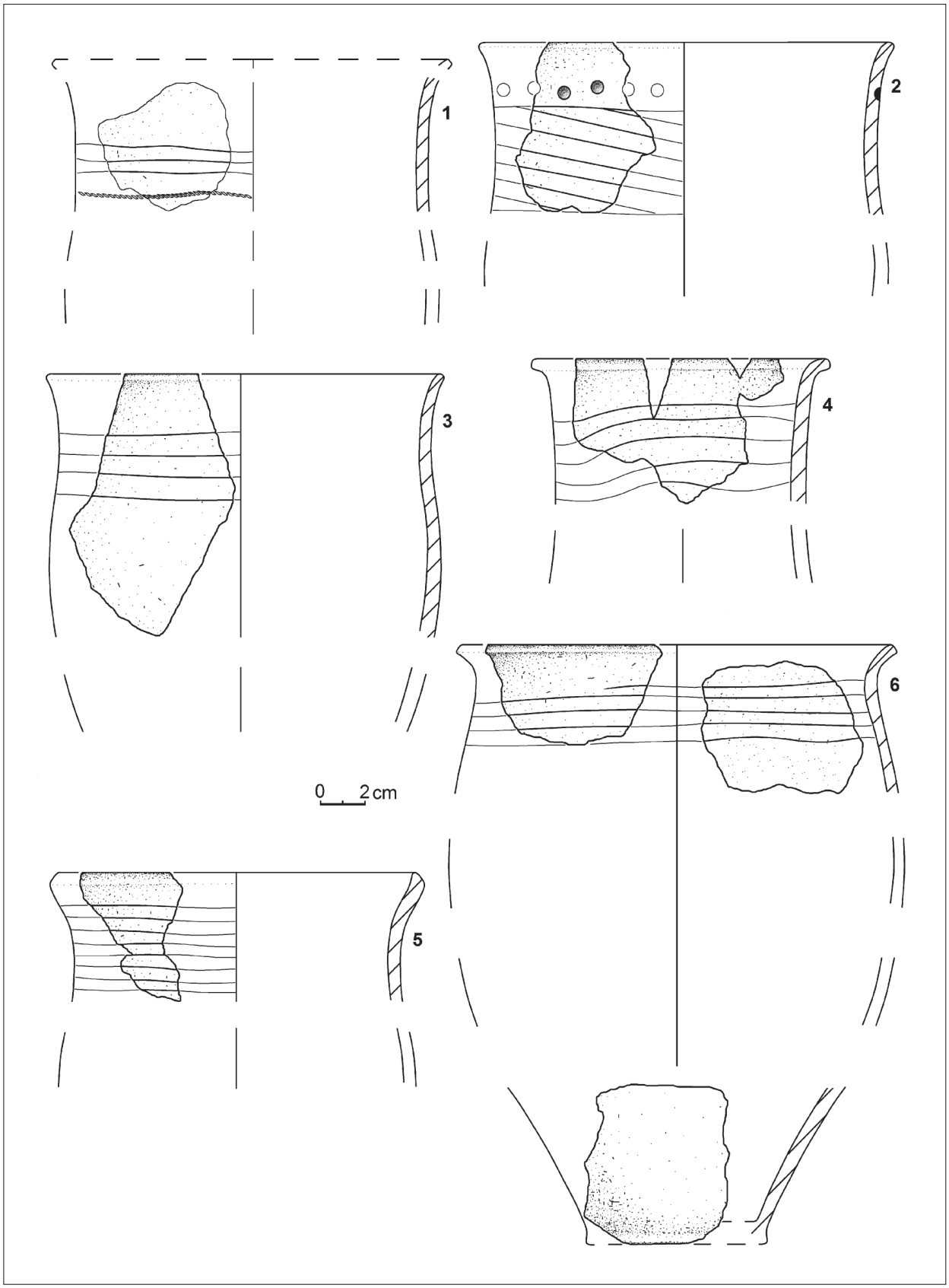

Ryc. 2. Suchacz, st. 1, gm. Tolkmicko. Wybór ceramiki o cechach iwieńsko-trzcinieckich z warstwy kulturowej (1, 2, 4–6) i z jamy nr 36 (3) (rys. D. Manasterski).

Fig. 2. Suchacz, Site 1. Selection of pottery with Iwno-Trzciniec traits from the cultural layer (1, 2, 4–6) and from Pit 36 (3).

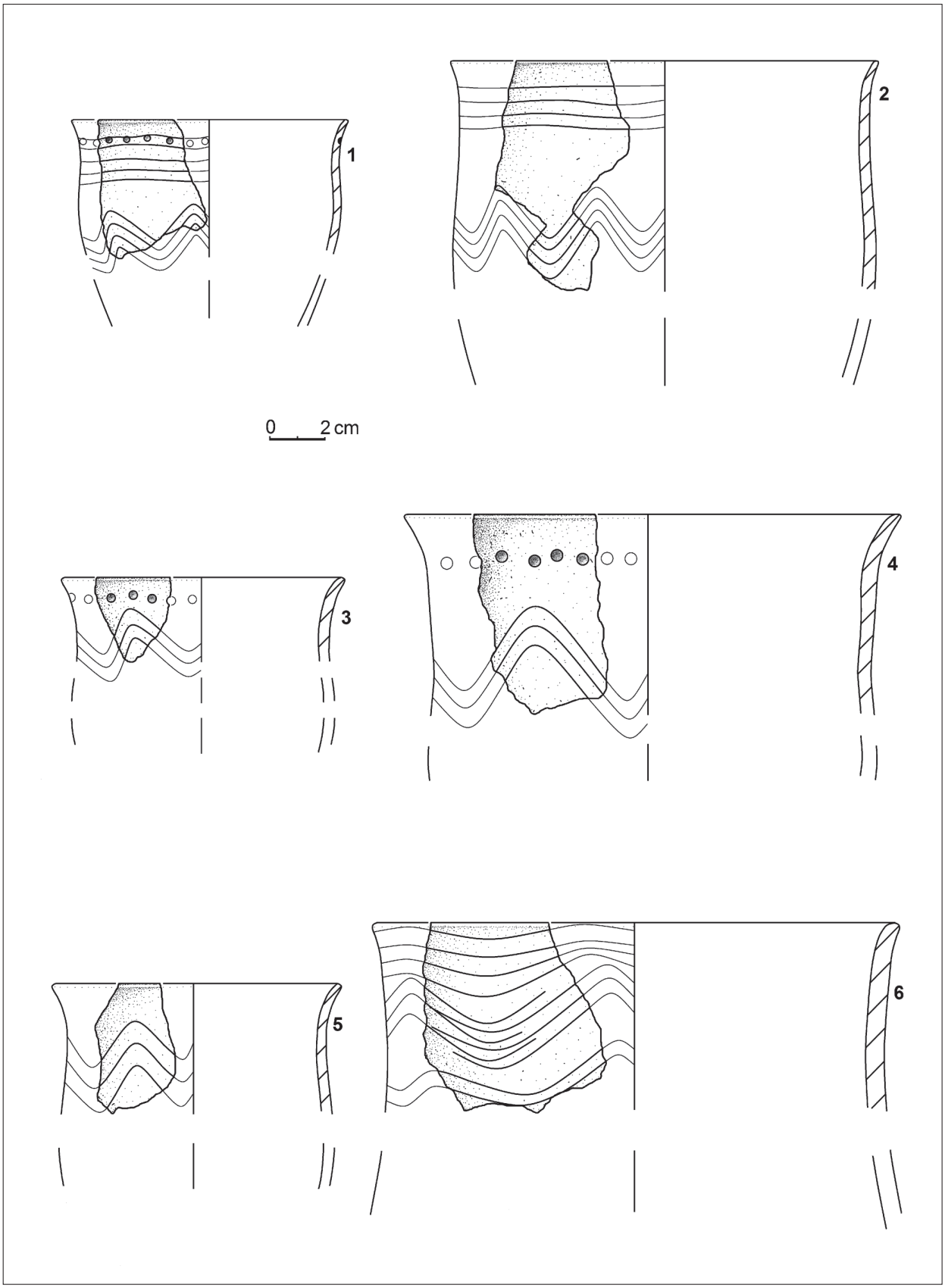

Ryc. 3. Suchacz, st. 1, gm. Tolkmicko. Wybór ceramiki o cechach iwieńsko-trzcinieckich z warstwy kulturowej (2, 5, 6) i z domu nr III (1, 3, 4) (rys. D. Manasterski).

Fig. 3. Suchacz, Site 1. Selection of pottery with Iwno-Trzciniec traits from the cultural layer (2, 5, 6) and from House III (1, 3, 4).

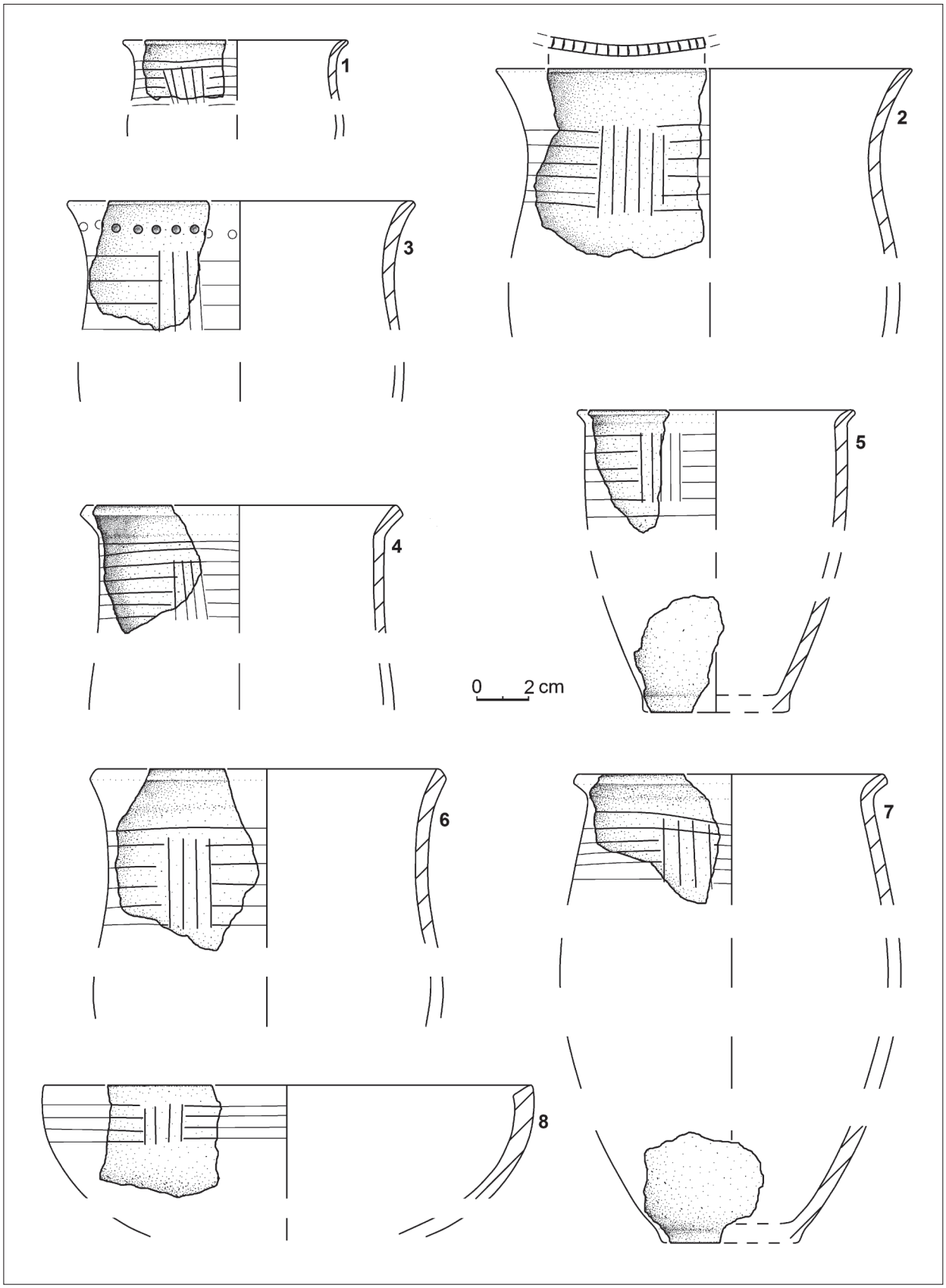

Ryc. 4. Suchacz, st. 1, gm. Tolkmicko. Wybór ceramiki o cechach iwieńsko-trzcinieckich z warstwy kulturowej (1–7) i z jamy nr 116 (8) (rys. D. Manasterski).

Fig. 4. Suchacz, Site 1. Selection of pottery with Iwno-Trzciniec traits from the cultural layer (1–7) and from Pit 116 (8).

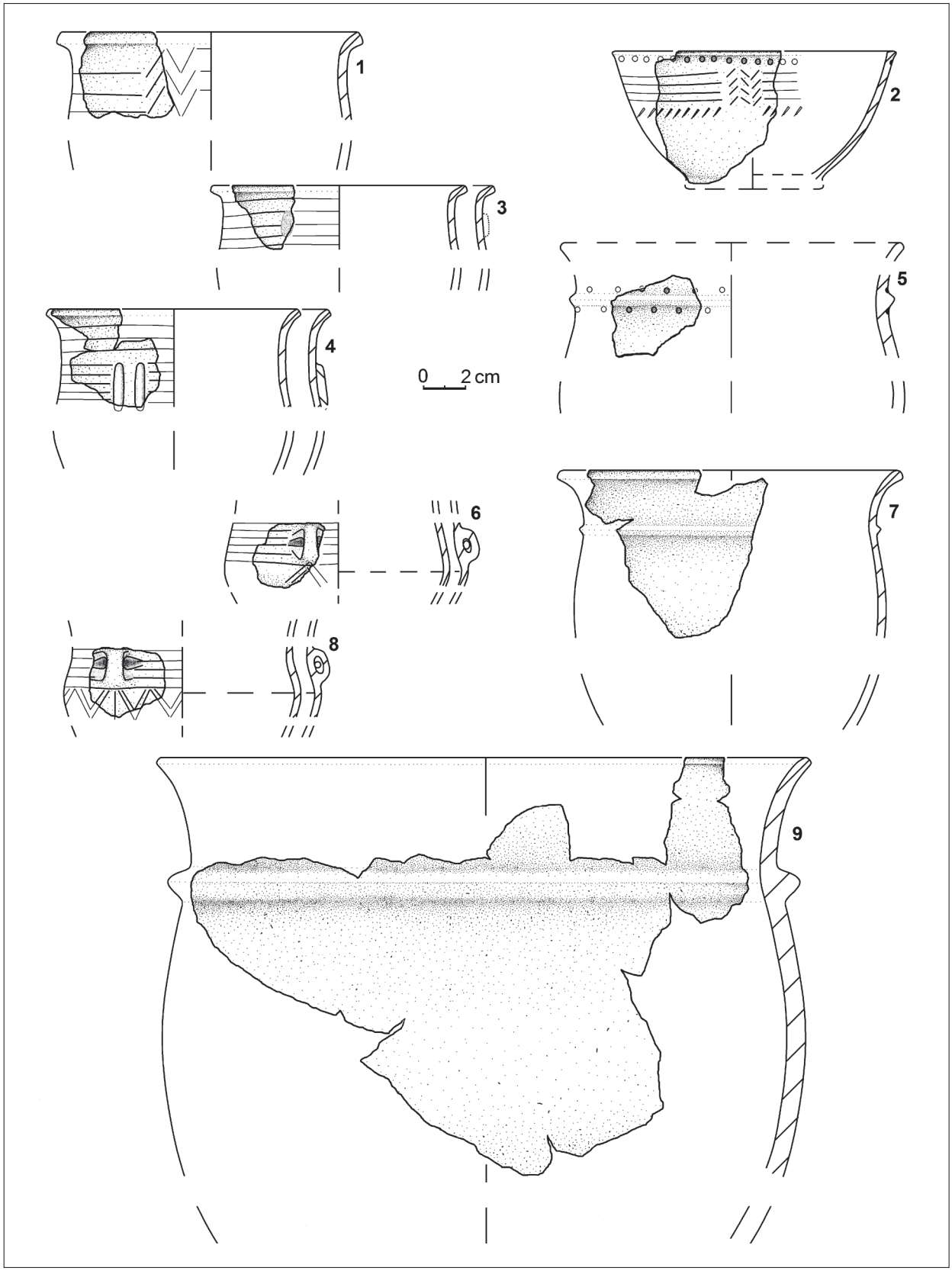

Ryc. 5. Suchacz, st. 1, gm. Tolkmicko. Wybór ceramiki o cechach iwieńsko-trzcinieckich z warstwy kulturowej (4, 6, 7, 9) i z jam: nr 6 (2), nr 20 (5), nr 91 (1, 3), nr 112 (8) (rys. D. Manasterski).

Fig. 5. Suchacz, Site 1. Selection of pottery with Iwno-Trzciniec traits from the cultural layer (4, 6, 7, 9) and from Pits: 6 (2), 20 (5), 91 (1, 3) and 112 (8).

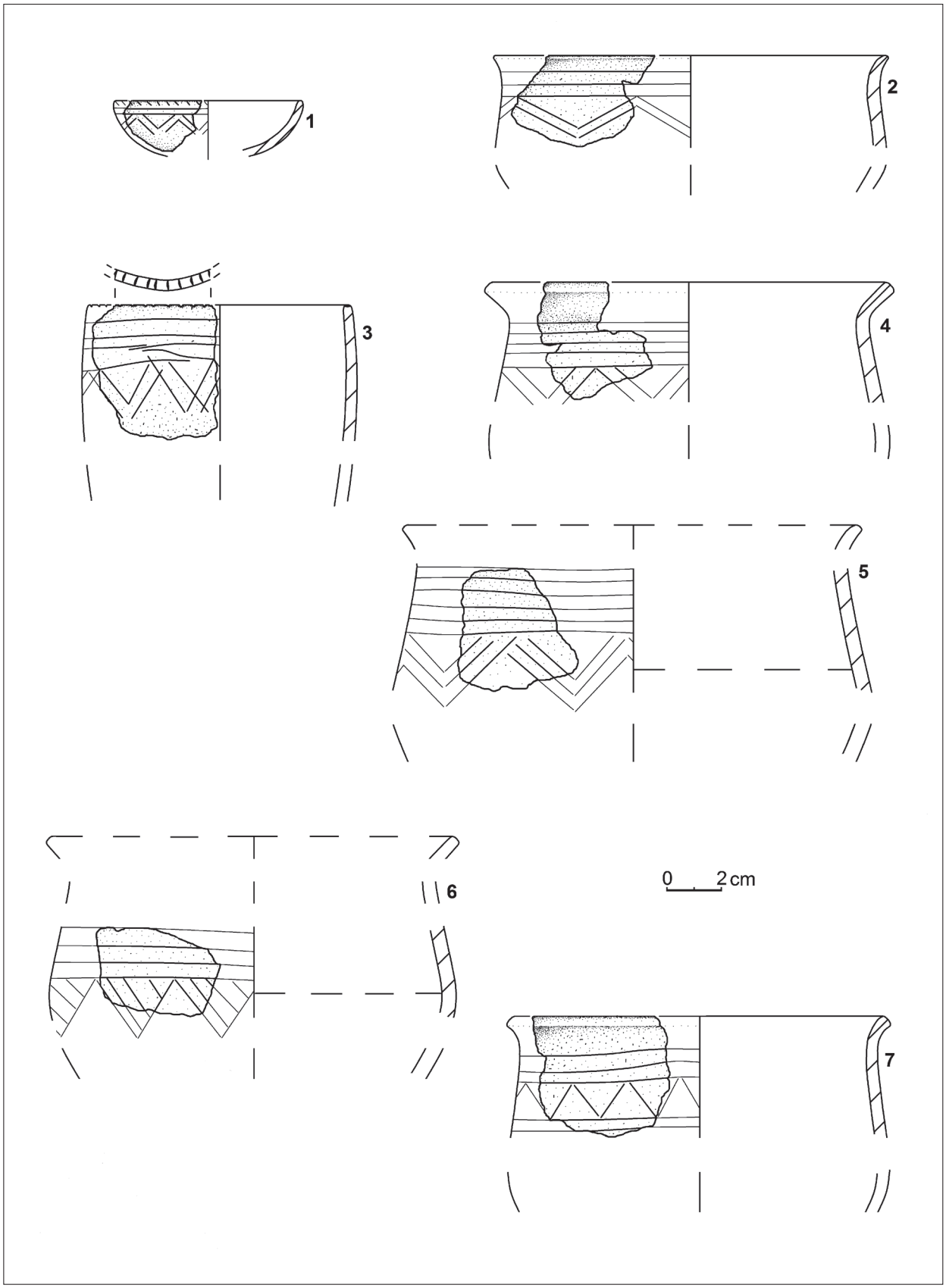

Ryc. 6. Suchacz, st. 1, gm. Tolkmicko. Wybór ceramiki o cechach iwieńsko-trzcinieckich z warstwy kulturowej (2–4, 7) i z jam: nr 6 (6), nr 12 (1, 5) (rys. D. Manasterski).

Fig. 6. Suchacz, Site 1. Selection of pottery with Iwno-Trzciniec traits from the cultural layer (2–4, 7) and from Pits: 6 (6) and 12 (1, 5).

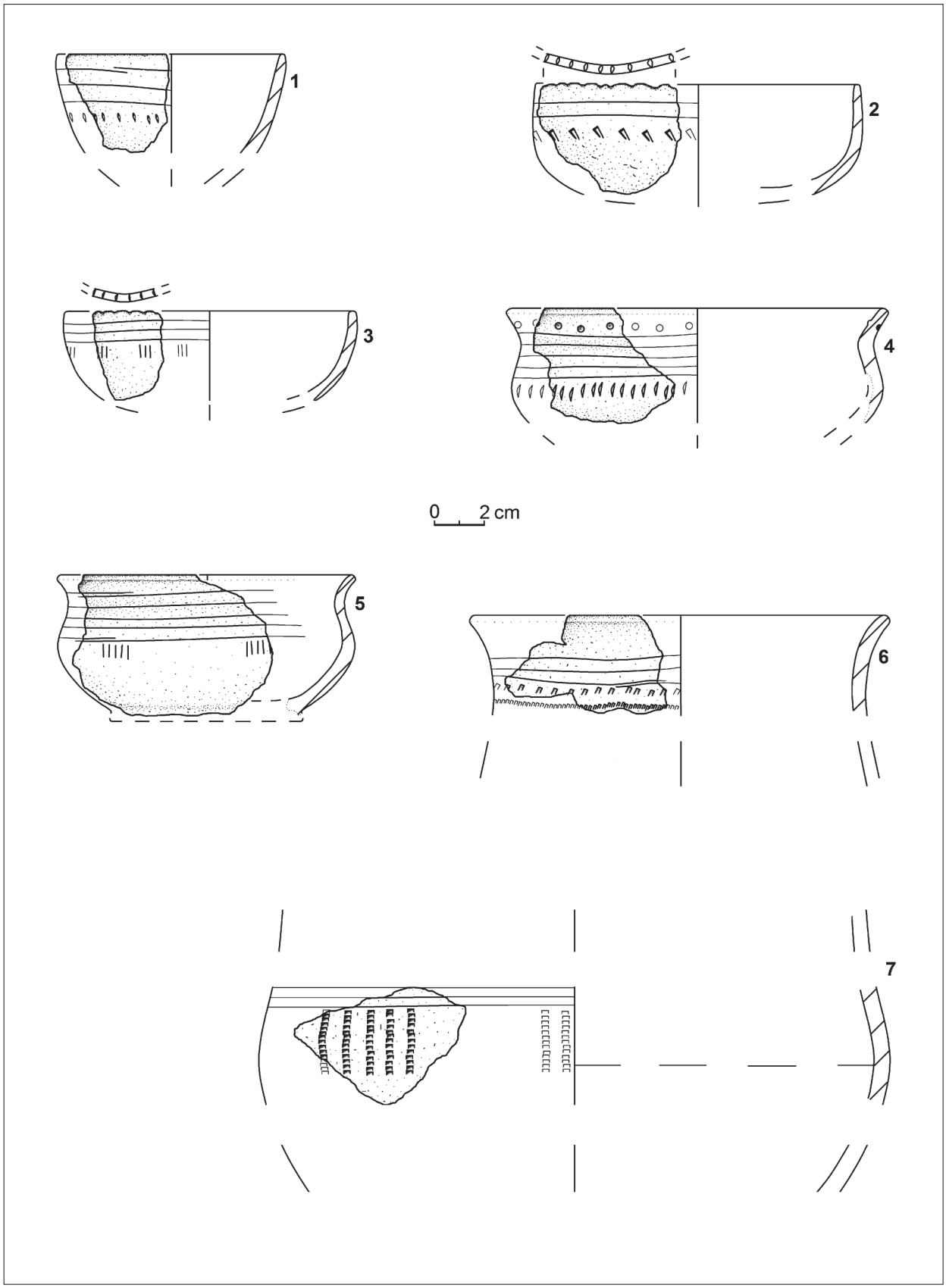

Ryc. 7. Suchacz, st. 1, gm. Tolkmicko. Wybór ceramiki o cechach iwieńsko-trzcinieckich z warstwy kulturowej (1, 5–7) i z jam: nr 6 (98), nr 36 (3), nr 116 (2) (rys. D. Manasterski).

Fig. 7. Suchacz, Site 1. Selection of pottery with Iwno-Trzciniec traits from the cultural layer (1, 5–7) and from Pits: 6 (98), 36 (3) and

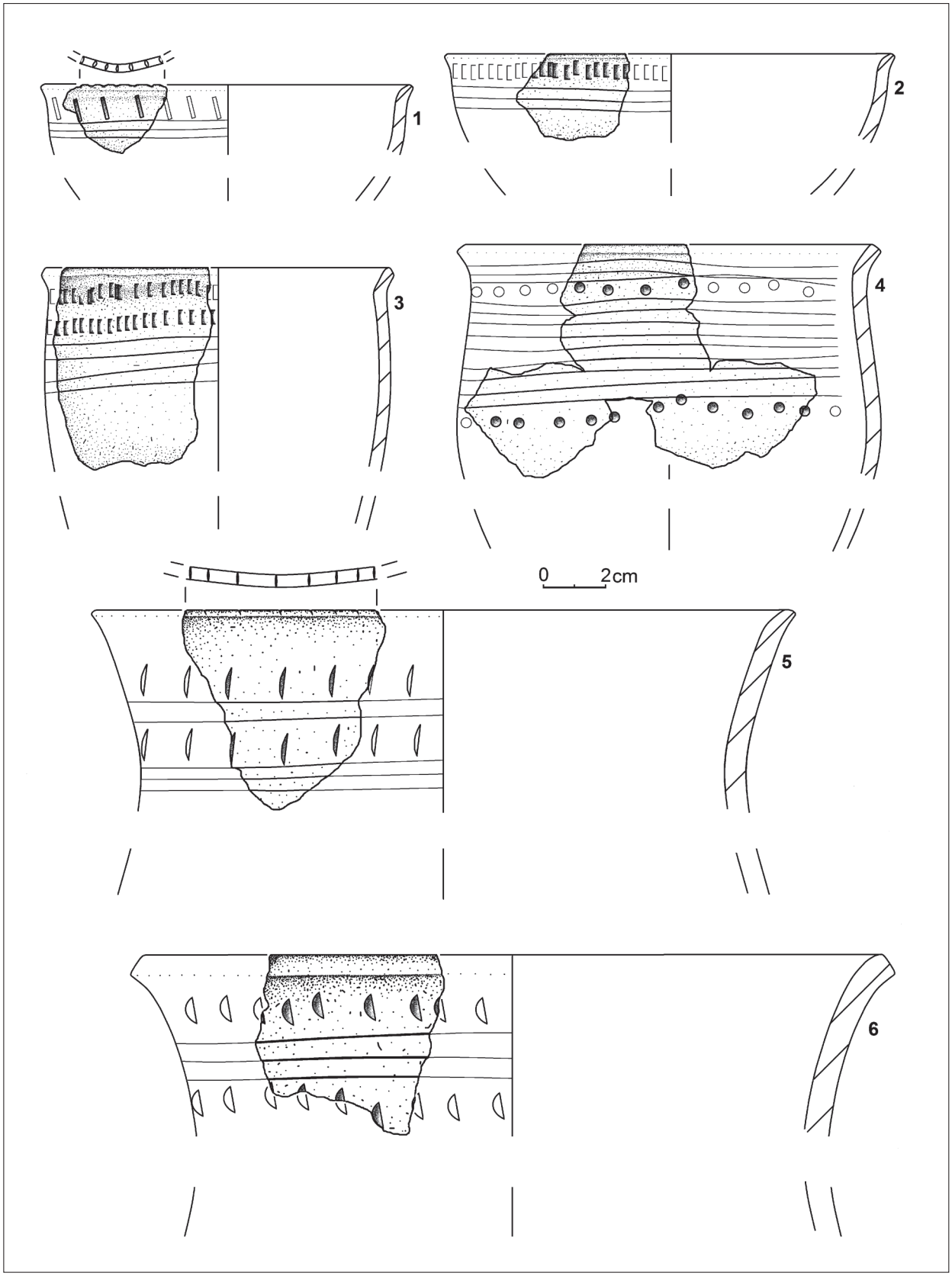

Ryc. 8. Suchacz, st. 1, gm. Tolkmicko. Wybór ceramiki o cechach iwieńsko-trzcinieckich z warstwy kulturowej (2, 5, 6) i z jam: nr 36 (2), nr 112 (3) oraz z domostwa nr III (4) (rys. D. Manasterski).

Fig. 8. Suchacz, Site 1. Selection of pottery with Iwno-Trzciniec traits from the cultural layer (2, 5, 6) and from Pits: 36 (2), 112 (3) and from House III (4).

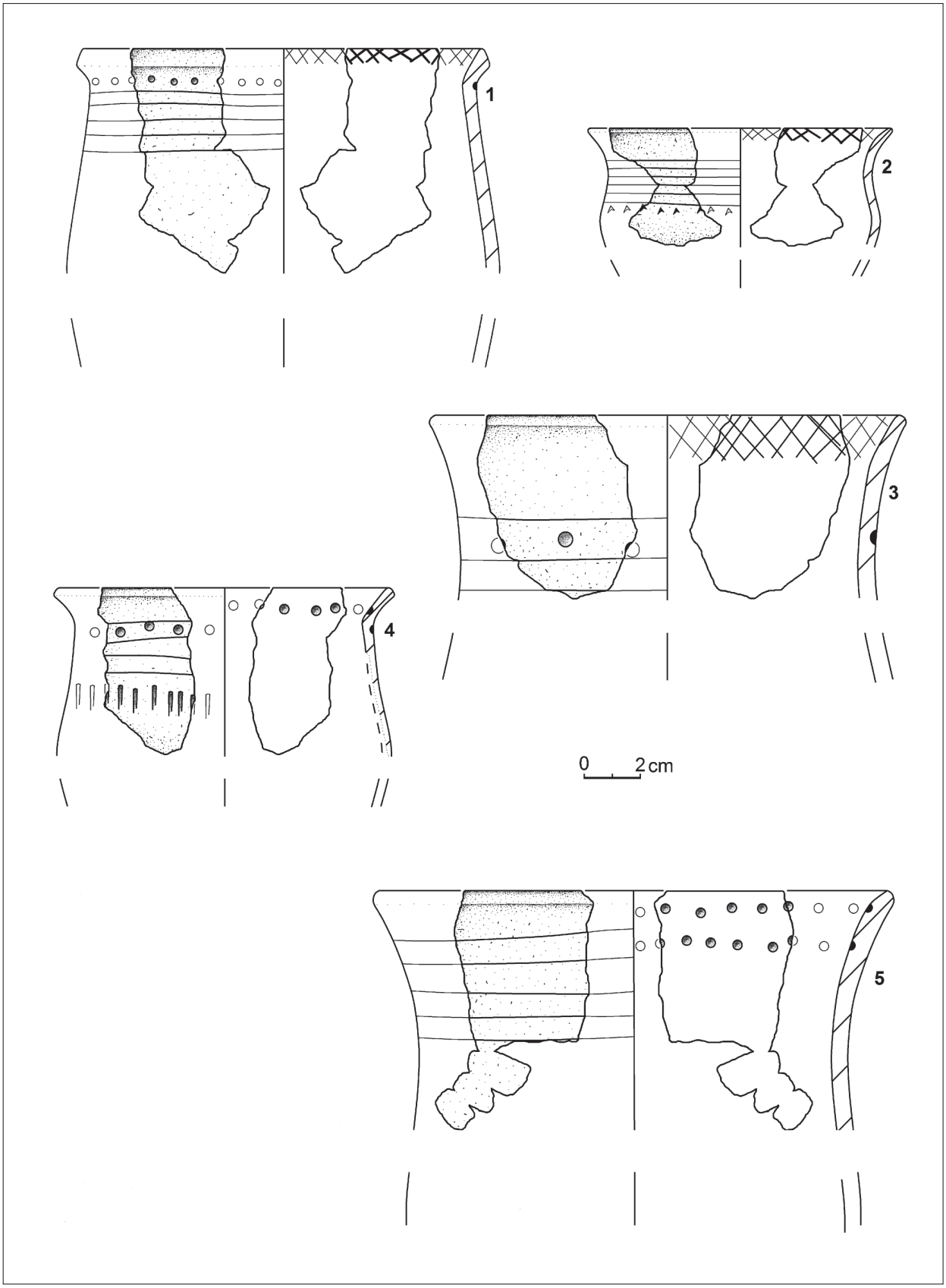

Ryc. 9. Suchacz, st. 1, gm. Tolkmicko. Wybór ceramiki o cechach iwieńsko-trzcinieckich z warstwy kulturowej (1, 3, 4) i z jam: nr 12 (2), nr 112 (5) (rys. D. Manasterski).

Fig. 9. Suchacz, Site 1. Selection of pottery with Iwno-Trzciniec traits from the cultural layer (1, 3, 4) and from Pits: 12 (2) and 112 (5).

2. Analiza ceramiki

Ułamki naczyń wydobyte z warstwy kulturowej oraz obiektów były do siebie stylistycznie i technologicznie podobne. Pod względem technologicznym cechowały się masą ceramiczną złej jakości, poczynając od domieszki niesegregowanego tłucznia kamiennego, często z dominacją frakcji grubej i bardzo grubej, przez niestaranne wyrobienie masy i uformowanie ścianek, a kończąc na słabym wypale, powodującym dużą kruchość zachowanych fragmentów. Można zatem odnieść wrażenie, że do czasów współczesnych przetrwały tylko te części naczyń, które były najlepiej wypalone. Zastanawiającym zjawiskiem jest brak den (z wyjątkiem kilku przypadków) wśród prezentowanej ceramiki, co najpewniej jest świadectwem najgorszego wypału dolnych partii naczyń[7]. Na jakość wykonania nie miał wpływu ani kształt naczynia, ani jego wielkość, a co za tym idzie – przeznaczenie. Dość powszechnym zjawiskiem w przypadku pojemników małych i cienkościennych były grudy tłucznia, które wystawały z obu powierzchni ścianek. Złej technologii towarzyszyło w większości przypadków dość staranne wygładzanie powierzchni zewnętrznej oraz przecieranie lub zaledwie wyrównywanie palcami wnętrza naczynia. Ornament wgłębny wykonywano bądź na mokro, bądź po podsuszeniu. Tylko w kilku przypadkach można stwierdzić taki rodzaj zdobienia na zbyt mocno wysuszonej powierzchni naczynia. Zestawienie wątków dekoracyjnych i technologii naczyń nie wykazało jednoznacznych prawidłowości. Bez względu na jakość wykonania naczynia były zdobione w górnej części (zazwyczaj na szyi) dookolnymi liniami rytymi (**Ryc. 1:B1,B2, 2:3–6**). Często wątek poziomy był przerwany akcentami pionowymi (**Ryc. 1:J,K4, K5,M2, 4, 5:1–4,6,8**). W kilkunastu przypadkach były to formy z rytymi liniami falistymi (**Ryc. 1:N, 3**), jak też pojemniki z listwami plastycznymi (**Ryc. 1:L1,L3,L4, 5:5,7, 9**). Żłobkom i listwom plastycznym towarzyszyły różnego rodzaju odciski (**Ryc. 1:C–E,G7,J3,K4,K5,L4,L5,N5,N6, 2:2, 3:1,3,4, 4:3, 5:2,5, 7:1,2,4,6,7, 8, 9**). W wielu przypadkach cała kompozycja była podkreślana pojedynczymi lub zwielokrotnionymi zygzakami oraz zakreskowanymi trójkątami (**Ryc. 1:G1,G3,G5,G6,G7, 5:8, 6:1–6**), a także ornamentem stempelkowym (**Ryc. 1:C4,D,E5,E6,K4, K5, 5:2, 7:1,2,4, 8:4, 9:2,4**). Na jednym naczyniu czytelne jest połączenie motywu dookolnych żłobków oraz odcisków sznura (**Ryc. 2:1**). W kilku przypadkach stwierdzono zdobienie wylewów (**Ryc. 1:P1, 4:2, 6:1,3, 7:2,3, 8:1,5**) oraz ścianek wewnętrznych pod krawędzią (**Ryc. 1:I1,P2, 9**). W tym ostatnim przypadku była to dookolna, nacinana lub ryta kratka oraz odciski okrągłych stempelków. W grupie naczyń dekorowanych żłobieniem stwierdzono u części egzemplarzy użycie narzędzia o ostrej krawędzi, którym mógł być wiór lub odłupek krzemienny. Podobną technikę ornamentowania stwierdzono w Garbinie[8] oraz w Ząbiu[9], woj. warmińsko-mazurskie.

Spośród wymienionych sposobów dekoracji najliczniej spotykane w ugrupowaniach iwieńskich i trzcinieckich są umieszczane w górnych partiach naczyń (zazwyczaj na szyi) dookolne żłobienia, niekiedy przerywane pionowymi akcentami, oraz dookolne listwy plastyczne (por. Gardawski 1959: 94–96, tabl. III–LVIII; Kryvalcevič 1997: 73n; Czebreszuk 1998: 411n; Taras 1998: 84n; Makarowicz 1998a: tabl. 1–81; 1998b: 34n; 2010: tab. 1.1–1.5, ryc. 1.2–1.6). Do ciekawszych znalezisk z Suchacza należą trzy naczynia (**Ryc. 5:1,2,5**). Dwa z nich zdobione były między innymi dookolnymi żłobkami, przerwanymi akcentem pionowym, układającym się w motyw „jodełki" (**Ryc. 5:1,2**). Trzecie zaś miało listwę plastyczną obwiedzioną kolistymi odciskami stempli (**Ryc. 5: 5**). Są to dekoracje o układach stosunkowo rzadko spotykanych zarówno w kulturze iwieńskiej, jak i trzcinieckiej. W zestawieniu z naczyniami odkrytymi na stanowisku 10 w Pruszczu Gdańskim oraz na stanowisku 7 w Opokach koło Aleksandrowa Kujawskiego[10] można przyjąć, że były to motywy lokalne. Wpisują się one w stylistykę iwieńsko-trzciniecką i są związane ze strefą dolnej Wisły i pobrzeży Zatoki Gdańskiej.

Z kolei motyw falistych żłobków na naczyniach z Suchacza (**Ryc. 3**; Kilian 1955: tabl. IX:119,120), jak też z Garbiny (Mączkowska, Kupczyk 1972: ryc. 2:k,m; Mączkowska 1973: ryc. 4:d,h) i najpewniej Rzucewa (Żurek 1954: 12, ryc. 5:9) uznawano dotychczas za specyficzny dla ceramiki trzcinieckiej w grupie mazowiecko-

[7] Podobne zjawisko zostało zaobserwowane w pozostałej części materiału ceramicznego, pozbawionej jednoznacznych cech stylistyki iwieńsko-trzcinieckiej.

[8] Stanowisko uznane zostało za późnorzucewskie (Mączkowska, Kupczyk 1972; Mączkowska 1973). Pochodzące z niego materiały znajdują się w Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie i są znane autorowi z autopsji.

[9] Stanowisko X w Ząbiu, gm. Olsztynek, jest datowane na schyłek neolitu i wczesną epokę brązu oraz wczesną epokę żelaza. Nie jest ono zaliczane do kultury rzucewskiej, a naczynia ornamentowane nacinanymi liniami dookolnymi należą do grupy ceramiki wczesnobrązowej z wyraźnymi cechami postsznurowymi, pucharowymi, iwieńskimi, trzcinieckimi oraz leśno-wschodnioeuropejskimi (Manasterski 2009: 21n, 78–80, ryc. 9:11, 14:8, 23:3, 33:5).

[10] W pierwszym przypadku zostały zaliczone przez P. Makarowicza do HT 2, w drugim zaś – do KI 3 (Makarowicz 1998a: tabl. 4:3, 68)

-podlaskiej (Gardawski 1959: 96; Makarowicz 1998a: 144). Z uwagi na tak szeroki zasięg występowania wspomnianego ornamentu można przyjąć, że była to cecha wspólna dla całej północno-wschodniej części Niżu Polskiego. Być może taka dekoracja ryta rozpowszechniła się wzdłuż dolnej i częściowo środkowej Wisły oraz dolnej Narwi i Bugu, a faliste odciski sznura, z towarzyszącymi im często odciskami poziomymi, występujące na ceramice rzucewskiej, należałoby uznać za pierwowzór tej stylistyki[11] i doszukiwać się go w strefie nadbałtyckiej[12] (np. Żurek 1954: 13–14, ryc. 15:1, 16:4; Kilian 1955: tabl. XV:88,90, XIX: 117, 118, XXI:138; Rimantienė 1989: ryc. 98:13; Zalcman 2004: ryc. 117:28, 118:1,12). Ze stanowisk kultury rzucewskiej znane są również naczynia z podobnym wątkiem, tj. odciskami sznura w układzie festonowym[13]. Taki sposób dekoracji wywodzi się z kultury amfor kulistych[14]. W przypadku niektórych naczyń rzucewskich odciski sznura są wykonane w taki sposób, że trudno jednoznacznie stwierdzić, czy są to jeszcze festony, czy raczej linie faliste (por. Zalcman 2004: ryc. 33:3, 38:3, 42:1, 76:3, 81:2). Taki sposób dekoracji można uznać za lokalne przekształcenie festonów w linie faliste. Nie wiadomo natomiast, czy był to zabieg celowy, czy jedynie próba naśladownictwa obcych wzorców (por. Kowalski 1998: 24n; 2003: 69n). Kolejnym etapem przekształceń było najpewniej zastępowanie festonów i linii falistych odciskanych sznurem, analogicznymi układami wykonanymi techniką rycia. Przemawiają za tym znaleziska ceramiki z osad rzucewskich, zdobionej liniami poziomymi, falistymi oraz ich kombinacją, wykonanymi przez odciskanie sznura i żłobienie (Kilian 1955: tabl. XV:88,90, XIX:117–120, XXI:138; Mączkowska, Kupczyk 1972: ryc. 2:k,m; Mączkowska 1973: ryc. 4:a,d,e,h; Rimantienė 1989: ryc. 98:13, 101:11).

W prezentowanej ceramice, w wielu przypadkach żłobkom towarzyszą różnego rodzaju odciski stemplowe, najczęściej segmentujące cały wątek i/lub podkreślające go (**Ryc. 1:C,D,E, 2:2, 3:1,3,4, 4:3, 5:2,5, 7:1,2,4,6,7, 8, 9:1–4**). Taki sposób dekoracji jest częsty w kulturach trzcinieckiej i iwieńskiej. W przypadku pierwszego z tych ugrupowań związany jest ze spuścizną, a drugiego – z oddziaływaniem paraneolitycznym (linińskim) (Gardawski 1959: 128–129; Makarowicz 1998a: 139–141; 2010: 18n; Manasterski 2009: 123; Manasterski, Januszek 2011a: 60–63; Januszek, Manasterski 2011: 104–108). Być może taka dekoracja jest efektem tej samej prawidłowości, którą dostrzeżono w ceramice typu Ząbie – Szestno na Pojezierzu Mazurskim. W tym przypadku stwierdzono, że im wcześniejsze datowanie materiałów oraz im dalej na wschód i północny wschód od środkowego biegu Wisły, tym większy jest udział cech archaicznych (paraneolitycznych) (por. Manasterski 2009: 74n, tab. 9).

Do rzucewskich tradycji można z dużym prawdopodobieństwem zaliczyć podkreślanie i/lub rozdzielanie dookolnych linii zygzakami lub zwielokrotnionymi zygzakami w układzie krokwiowym (**Ryc. 1:G,H1, 5:8, 6**). Taki sposób zdobienia był często stosowany w późnej fazie tej kultury[15]. Także w tym przypadku mamy do czynienia z pierwowzorami wykonanymi za pomocą odcisków sznura[16]. Podobna stylistyka była rozpowszechniona w dorzeczu Wisły i Odry u schyłku neolitu i na początku epoki brązu (np. Sarnowska 1969: ryc. 4, 29:a, 39:c, 46:f, 69:b, 83:o; Machnik 1978: 86n; 1979: 404n; Wiślański 1979: 287; Czebreszuk 1996: 107n; 2001: 101n; Szmyt 1996: 34–35; Makarowicz 1998a: 127n; Manasterski 2009: 67n). Na wymienionym obszarze motywy: liniowo-zygzakowy i krokwiowy przedstawiane były za pomocą różnych technik. Na naczyniach widoczne są odciski sznurów, żłobienia i ściegi bruzdowe. Na Pojezierzu Mazurskim dochodziło ponadto do mieszania się tych technik (Manasterski 2009: 72n). Spośród wymienionych ornamentyka sznurowa jest najstarsza, a zatem na całym obszarze Niżu Środkowoeuropejskiego można uznać ją za wyjściową.

Kolejnym wątkiem dekoracyjnym znanym z ceramiki kultury rzucewskiej, lecz genetycznie związanym ze stylistyką północnej prowincji pucharów dzwonowatych (Czebreszuk 2001: 139, ryc. 35), są dookolne pasma rytych

[11] Świadczą o tym daty radiowęglowe uzyskane dla stanowisk z obszaru południowo-wschodniego pobrzeża Bałtyku, na których stwierdzono taką dekorację ceramiki (Zalcman 2009).

[12] Motyw falistej dekoracji sznurowej znany jest również z kultury złockiej, lecz najpewniej jest on także związany z kulturą amfor kulistych (por. Krzak 1961; 1970; 1976; Wiślański 1966; Nosek 1967).

[13] Por. np. Żurek 1954: 13–14, ryc. 15:2,3; Kilian 1955: 27–28, tabl. XV:89, XVIII:110, XIX:115,116; Zalcman 2004: 107n, ryc. 117:19–21, 118:20–21,24.

[14] Por. Wiślański 1966: ryc. 15:7, 29:22, 31:35, 34:14; 1979: 287, ryc. 156:8, 158:3, 159:6,13, 161:6, 162:10,18, 163:1,9,12, 164:2; Nosek 1967: 322, ryc. 5:2, 13:1, 17:5,6, 81:1, 157:1,15, 159:1, 174, 177:3, 179:10; Szmyt 1996: 35.

[15] Por. Kilian 1955: tabl. IX:1, XIV:85, XVIII:111,112, XXV: 12; Rimantienė 1989: ryc. 75:1–4, 91:10; Manasterski 1991; Zalcman 2004: ryc. 117:7–14, 118:11,14,15. W tym przypadku wspomniane motywy dekoracji mają swoje pierwowzory także w kulturze amfor kulistych (np. Nosek 1967: 322; Wiślański 1979: 287; Szmyt 1996: 34–35).

[16] Por. np. Żurek 1954: 13; Kilian 1955: tabl. IX:43, XVIII: 111,112, XXV:12; Rimantienė 1989: 185–186; ryc. 101:19, 100:2–10, 97:3–6,8,10; Zalcman 2004: 107n, ryc. 117:7–14, 118:11,14–16, 127:7, 135:1–3,6–7, 141:6,20.

lub nacinanych kratek (Harrison 1977: 44–47, ryc. 3:E; Czebreszuk 2001: 120n; Manasterski 2009: 49n, ryc. 6:3,6,9). Nad południowo-wschodnie pobrzeża Bałty-ku motyw ten mógł dotrzeć, podobnie jak na Kujawy, z obszaru kultury grobów jednostkowych (Czebreszuk 1996: 101n; 2001: 88n; Makarowicz 1998a: 123n). Naczynia z Suchacza ornamentowano w ten sposób wewnątrz, pod wylewem, co różni je od wyżej wymienionych wątków dekoracyjnych. Podobny sposób zdobienia został natomiast stwierdzony na Pojezierzu Mazurskim (por. Manasterski 2009: tabl. 86:1,9). Można zatem przyjąć, że w Suchaczu – analogicznie jak w przypadku ceramiki typu Ząbie – Szestno – doszło do zespolenia się dwóch tradycji (Manasterski 2009: 78–81). Pierwsza z nich, polegająca na strefowym ryciu kratki, wywodziła się z kręgu pucharów dzwonowatych. Druga zaś, związana z ornamentowaniem wnętrza naczynia, była charakterystyczna dla społeczności neolitu leśno-wschodnioeuropejskiego. Podobnie można interpretować kolejne naczynie, zdobione dookolnym pasmem składającym się ze skośnie rytych linii, obwiedzionych z obu stron żłobkami (**Ryc. 2:2**). Między nim a krawędzią wylewu znajdują się koliste odciski stempli. Pierwszy z opisanych motywów jest charakterystyczny dla kręgu pucharów dzwonowatych (por. Harrison 1977: 44–47, ryc. 25: 3F), a drugi związany jest z tradycją ugrupowań leśno-wschodnioeuropejskich[17].

Następnym motywem o genezie pucharowo-iwieńskiej[18], lecz spotykanym w dekoracji iwieńsko-trzcinieckiej, jest przerwanie dookolnych linii rytych owalnym guzkiem lub guzkami, a sporadycznie – niewielkim uchem, przypominającym guz (**Ryc. 1:M,P7**) (por. Makarowicz 1998a: 133, tabl. 1:1, 4:1, 21:3, 31:3, 40:3, 44:2, 48:1–3, 51:17, 56:1, 71:7, 72:1, 74:8, 79:2; Manasterski 2009: tabl. 41:6, 83:2, 88:1,9). W przypadku omawianej ceramiki taki sposób zdobienia został stwierdzony na czterech naczyniach (**Ryc. 5:3,4,6,8**). Spośród wymienionych artefaktów najciekawsze jest naczynie z dwiema listewkami pionowymi (**Ryc. 5:4**), które nie znajduje odpowiedników wśród naczyń iwieńskich ani trzcinieckich. Podobna forma, lecz z odciskami sznurów zamiast żłobkowania, pochodzi z przedwojennych badań w Suchaczu (Kilian 1955: tabl. VIII:37). Przy założeniu, że na przełomie neolitu i epoki brązu zdobnictwo sznurowe poprzedzało żłobkowanie, można dojść do wniosku, że we wspomnianej osadzie nastąpiła lokalna modyfikacja przyjętego z zewnątrz wzorca.

3. Wnioski

Podsumowując rozważania nad prezentowaną ceramiką z Suchacza, można zauważyć kontynuację wcześniejszych form i technologii, a w niektórych przypadkach – także układów dekoracji. Nowością były natomiast smukłe, esowate naczynia, często ornamentowane dookolnymi, zwielokrotnionymi liniami rytymi, przerywanymi za pomocą akcentów pionowych, a także dookolnymi listwami plastycznymi. Wymienione sposoby zdobienia nawiązują do typowej stylistyki dekoracji ceramiki w kulturach iwieńskiej i trzcinieckiej. Charakterystyczne jest także współwystępowanie różnych składów masy ceramicznej, z której wytwarzano naczynia. Obok dominującej receptury późnoneolitycznej kultury rzucewskiej stwierdzono także wczesnobrązowe – iwieńskie i trzcinieckie.

Wymienione cechy w pełni odpowiadają charakterystyce „ceramiki typu Juodkrantė", która według J. Dąbrowskiego (1963: 173n) miała pochodzić z wczesnej epoki brązu i pojawić się po naczyniach kultury rzucewskiej. Wykazywała ona podobieństwo w zakresie kształtu i ornamentyki do naczyń rzucewskich i trzcinieckich, przy stosunkowo niewielkich, lecz wyraźnych, nawiązaniach do stylistyki znanej ze strefy leśno-wschodnioeuropejskiej (por. Dąbrowski 1997: 90n). Niemniej jak dotąd nie można jednoznacznie ustalić jej przynależności kulturowej (por. Dąbrowski 2011: 240). Nasuwają się zatem dwa pytania. Czy prezentowane naczynia z Suchacza świadczą o procesie przemian zachodzących w późnej fazie kultury rzucewskiej i są odbiciem powszechnych – na Niżu Środkowoeuropejskim – trendów stylistyki wczesnobrązowej? (por. Czebreszuk 2001: 165–176). Czy raczej opisywaną ceramikę należy wiązać z bezpośrednim oddziaływaniem kultur: iwieńskiej i trzcinieckiej na rzucewską (w jej późnej fazie)?

W świetle zabytków z Suchacza, jak też z innych stanowisk Polski północno-wschodniej i centralnej[19], można wysnuć wniosek, że na wymienionym obszarze zaistniały obydwa czynniki (por. Dąbrowski 2011: 240). Najpewniej

[17] Ceramika o zbliżonym motywie pochodzi ze stanowiska X w Ząbiu (Manasterski 2009: tabl. 14:3). Podobnie jak inne fragmenty naczyń odkryte na tym stanowisku, łączy ono cechy dekoracji pucharów dzwonowatych / kultury iwieńskiej i ugrupowań strefy leśno-wschodnioeuropejskiej (por. Manasterski 2009: 74–81).

[18] Poglądy na temat relacji i wzajemnych powiązań kultury pucharów dzwonowatych i kultury iwieńskiej prezentuje P. Makarowicz (1998a: 129–132, tam dalsza literatura)

[19] Mam tu na myśli materiały znane mi z autopsji, a pochodzące ze stanowisk publikowanych, takich jak: Garbina, st. 1 (Mączkowska, Kupczyk 1972; Mączkowska 1973), Ząbie, st. X, Szestno, st. II, Wyszembork, st. II, i Pluski, st. VII (Manasterski 2009), Raszyn, st. 7 (Manasterski, Januszek 2011a), Reguły, st. 14 (Januszek, Manasterski 2011), Skrzeszew, st. 12 (Manasterski, Januszek 2011b), a także źródła dotychczas niepublikowane z następujących stanowisk: Skrzeszew, st. 49, gm. Wieliszew, Grądy, st. 22, gm. Leszno, Grądy-Woniecko, st. 1, gm. Rutki.

początkowo były to ogólne tendencje przejawiające się absorpcją atrakcyjnych kulturowo „nowinek stylistycznych". W miarę upływu czasu na niektórych obszarach doszło do wykształcenia się grup o charakterze kultury trzcinieckiej, które oddziaływały na sąsiednie społeczności (por. Czebreszuk 1998; Kośko, Kločko 1998; Manasterski 2009: 119n). Na obszarze południowo-wschodnich pobrzeży Bałtyku, przy braku artefaktów innych niż ceramiczne, umożliwiających wskazanie odrębności kulturowej, naczynia „typu Juodkrantė" stają się identyfikatorem końca przemian zachodzących na przełomie neolitu i wczesnej epoki brązu w kulturze rzucewskiej.

Ponadto na ich podstawie można uznać, że mamy do czynienia z formowaniem się nie tyle nowej jednostki, co z upowszechnieniem się stylistyki iwieńsko-trzcinieckiej. Podobne zjawisko zostało już zaobserwowane w zespołach typu Ząbie – Szestno. Polegało ono na łączeniu komponentów miejscowych z napływowymi, dając w efekcie nową jakość kulturową (Manasterski 2009: 123–124). Proces upowszechnienia się tej stylistyki wśród społeczności zasiedlających Niż Środkowoeuropejski we wczesnej epoce brązu najlepiej przybliża koncepcja „kulturowego pakietu trzcinieckiego", autorstwa Janusza Czebreszuka (1998: 412n). Był on: [...] *zjawiskiem wąsko zakresowym na skali kultury; zmiany, jakie ze sobą przyniósł obejmowały tylko pewne jej segmenty* [...], *był więc jednym rytem, jedną instytucją czy jednym typem rytuału, który przemieszczając się od wspólnoty do wspólnoty, z regionu do regionu, ewoluował, wzbogacając się o jedne elementy, tracił inne* [...], *był ostatnią formą ponadlokalnej struktury wymiany informacji o neolitycznych korzeniach w niżowej strefie Europy Środkowej* [...]. *Nie jest to jednak proces przemieszczania się w tym kierunku stale takiego samego zespołu cech. Pakiet trzciniecki wraz z przemieszczaniem się z regionu do regionu zmienia się, czerpiąc z tradycji lokalnych* [...].

Na większości terytoriów, gdzie zachodził ten proces, można stwierdzić początkowo dezintegrację starych, późnoneolitycznych struktur, a następnie – wykształcanie się nowych, lecz terytorialnie zróżnicowanych. Te ostatnie zaliczane są do trzcinieckiej wspólnoty kulturowej. Jednak na niewielkich, peryferycznych dla opisanego zjawiska obszarach nie doszło do pełnej dezintegracji, a następnie – formowania lokalnych jednostek trzcinieckich. Kształtowały się zatem społeczności bardzo trudne do jednoznacznej identyfikacji i klasyfikacji kulturowej. Najpewniej właśnie z taką formą przekształceń mamy do czynienia na obszarze południowo-wschodnich pobrzeży Bałtyku.

W związku z powyższym, i biorąc pod uwagę znaczenie ceramiki w identyfikowaniu społeczności pradziejowych, można śmiało stwierdzić, że mamy do czynienia z nową wartością kulturową. Jednak na obecnym etapie badań nie sposób stwierdzić, czy może mieć ona rangę nowej kultury archeologicznej. Dla wyróżnionego zjawiska typowe są: konserwatyzm w stosunku do niektórych tradycji rzucewskich oraz udział wyraźnego wczesnobrązowego komponentu kulturowego, związanego z trzcinieckim kręgiem kulturowym[20]. Wyraźne podobieństwa stylistyczne między naczyniami z obszaru południowo-wschodnich pobrzeży Bałtyku a ceramiką z Pojezierza Mazurskiego wskazują na istnienie w tej części Niżu Środkowoeuropejskiego późnoneolitycznej i wczesnobrązowej wspólnoty kulturowej. Podłożem jej były ugrupowania o cechach kultur: amfor kulistych, ceramiki sznurowej i niemeńskiej, na które oddziaływała kultura pucharów dzwonowatych oraz/lub kultura grobów jednostkowych – w swojej fazie sztyletowej i pucharów strefowych. We wczesnej epoce brązu wspomniane kultury przyjmowały i przekształcały iwieńskie i trzcinieckie komponenty kulturowe, widoczne głównie w stylistyce naczyń glinianych. Kierunek oddziaływań społeczności „iwieńskich" związany był najpewniej z penetracją obszarów bursztynodajnych. Natomiast udział komponentu „trzcinieckiego" można uznać za ślad przekształceń w ramach koncepcji przywołanego wyżej „pakietu cech".

Na zakończenie można zatem stwierdzić, że w efekcie szeroko rozumianego „niżowego procesu wczesnobrązowej cyrkulacji wzorców kulturowych"[21], prowadzącym do powstania trzcinieckiego kręgu kulturowego, doszło także – na obszarze późnej kultury rzucewskiej – do wykształcenia się lokalnej stylistyki o nawiązaniach iwieńsko-trzcinieckich, dla której dystynktywną jest ceramika typu Juodkrantė.

Dr Dariusz Manasterski
Instytut Archeologii
Uniwersytet Warszawski
dmanasterski@uw.edu.pl

[20] „Trzciniecki krąg kulturowy" – pojęcie przyjęte za J. Czebreszukiem (1996: 152–158).

[21] Więcej na temat tego procesu w: Kośko, Kločko 1998.

Literatura

Butrimas A., Česnys G.
1990 *The Emergence of the Pamariu (Baltic Coastal) Group of Indo-Europeans according to Archaeological and Antropological Data*, „The Journal of Indo-European Studies" 18/3–4, 359–375.

Czebreszuk J.
1996 *Społeczności Kujaw w początkach epoki brązu*, Poznań.
1998 *Trzciniec – koniec pewnej tradycji*, (w:) A. Kośko, J. Czebreszuk (red.), *„Trzciniec" – system kulturowy czy interkulturowy proces?*, Poznań, 411–429.
2001 *Schyłek neolitu i początki epoki brązu w strefie południowo-zachodniobałtyckiej*, Poznań.

Dąbrowski J.
1963 *Z problematyki II okresu epoki brązu w północno-wschodniej Polsce*, „Komunikaty Warmińsko-Mazurskie" 2 (80), 169–180.
1997 *Epoka brązu w północno-wschodniej Polsce*, Białystok.
2011 *Cykl kultur Trzciniec-Komarów-Sośnica. Problemy badawcze*, (w:) U. Stankiewicz, A. Wawrusiewicz (red.), *Na rubieży kultur. Badania nad okresem neolitu i wczesną epoką brązu*, Białystok, 239–244.

Ehrlich B.
1934 *Ein jungsteinzeitliches Dorf der Schnurkeramiker in Succase, Kr. Elbing*, „Altschlesien" 5, 60–69.
1936 *Succase. Eine Siedlung der jungsteinzeitlichen Schnurkeramiker im Kreise Elbing*, „Elbinger Jahrbuch" 12/13, 43–98.

Harrison R.J.
1977 *The Bell Beaker Cultures of Spain and Portugal*, Cambridge.

Gardawski, A.
1959 *Plemiona kultury trzcinieckiej w Polsce*, „Materiały Starożytne" V, 7–189.

Januszek K., Manasterski D.
2011 *Obozowisko ludności kultury trzcinieckiej z Reguł koło Warszawy*, „Studia i materiały do badań nad neolitem i wczesną epoką brązu na Mazowszu i Podlasiu" I, 83–116.

Kilian, L.
1955 *Haffküstenkultur und Ursprung der Balten*, Bonn.

Kośko A., Kločko W.
1998 *„Trzciniec" – stabilizacja systemu cyrkulacji wzorców kulturowych na pograniczu „cywilizacji wczesnobrązowych" wschodniej i zachodniej Europy? Zasięg i mechanizmy zjawiska*, (w:) A. Kośko, J. Czebreszuk (red.), *„Trzciniec" – system kulturowy czy interkulturowy proces?*, Poznań, 397–404.

Kowalski A.P.
1998 *Wstęga i sznur. Ornament w ceramice neolitycznej w perspektywie tradycji indoeuropejskiej*, „Przegląd Archeologiczny" 46, 23–36.
2003 *Ornament jako wyznacznik kallotropijny w „sztuce pradziejowej"*, (w:) B. Gediga, A.P. Kowalski (red.), *Estetyka w archeologii*, Gdańsk, 67–77.

Kozłowski J.K.
1998 *Młodszy eneolit na ziemiach polskich*, (w:) S. Grodziski, J. Wyrozumski, M. Zgórniak (red.), *Wielka historia Polski*., t.1: *Najdawniejsze dzieje ziem polskich do VII w.*, Kraków.

Kryvalcevič M.
1997 *Z badań nad kulturą trzciniecką na Polesiu Białoruskim w dorzeczu Prypeci*, „Folia Praehistorica Posnaniensia" VIII, 70–96.

Krzak Z.
1961 *Materiały do znajomości kultury złockiej*, Wrocław.
1970 *Cmentarzysko kultury złockiej „Nad Wawrem" w Złotej*, Wrocław.
1976 *The Złota Culture*, Wrocław.

Machnik J.
1978 *Kultury wczesnego okresu epoki brązu na ziemiach polskich*, (w:) A. Gardawski, J. Kowalczyk (red.), *Prahistoria ziem polskich*, t. III: *Wczesna epoka brązu*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 30–136.
1979 *Krąg kulturowy ceramiki sznurowej*, (w:) W. Hensel, T. Wiślański (red.), *Prahistoria ziem polskich*, t. II: *Neolit*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 337–411.

Makarowicz P.
1998a *Rola społeczności kultury iwieńskiej w genezie trzcinieckiego kręgu kulturowego*, Poznań.
1998b *Kujawski nurt trzcinieckiego kręgu kulturowego – podstawy taksonomiczne*, (w:) A. Kośko, J. Czebreszuk (red.), *„Trzciniec" – system kulturowy czy interkulturowy proces?*, Poznań, 33–60.
2010 *Trzciniecki krąg kulturowy – wspólnota pogranicza Wschodu i Zachodu Europy*, Poznań.

Manasterski D.
1991 *Osada ludności kultury rzucewskiej w Pieniężnie, Kolonia Ciszęty, woj. elbląskie* (maszynopis pracy magisterskiej w IA UW).
2009 *Pojezierze Mazurskie u schyłku neolitu i na początku epoki brązu w świetle zespołów typu Ząbie – Szestno*, Warszawa.

Manasterski D., Januszek K.
2011a *Obiekt mieszkalny ludności kultury trzcinieckiej z Raszyna koło Warszawy*, „Studia i materiały do badań nad neolitem i wczesną epoką brązu na Mazowszu i Podlasiu" I, 51–82.
2011b *Ślady osadnictwa paraneolitycznego i wczesnobrązowego na stanowisku 12 w Skrzeszewie, gm. Wieliszew*, „Studia i materiały do badań nad neolitem i wczesną epoką brązu na Mazowszu i Podlasiu" I, 131–145.

Mazurowski R.F.
1987 *Nowe badania nad osadnictwem ludności kultury rzucewskiej w Suchaczu, woj. elbląskie, w latach 1980–1983*, (w:) J. Przała, A. Pawłowski (red.), *Badania archeologiczne w woj. elbląskim w latach 1980–83*, Malbork, 141–163.

Mączkowska M.
1973 *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych przeprowadzonych w 1972 r. na stanowisku 1 w Garbinie, pow. braniewski*, „Komunikaty Warmińsko-Mazurskie" 3 (121), 303–316.

Mączkowska M., Kupczyk I.
1972 *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych przeprowadzonych w 1971 r. na stanowisku 1 w Garbinie, pow. braniewski*, „Komunikaty Warmińsko-Mazurskie" 1 (115), 201–210.

Nosek S.
1967 *Kultura amfor kulistych w Polsce*, Wrocław – Warszawa – Kraków.

Okulicz J.
1973 *Pradzieje ziem pruskich od późnego paleolitu do VII w. n.e.*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.

Rimantienė R.
1989 *Nida. Senųjų baltų gyvenviete*, Vilnius.
1992 *Die Haffküstenkultur in Litauen*, „Praehistorica" 19, 301–305.

Sarnowska W.
1969 *Kultura unietycka w Polsce*, Wrocław – Warszawa – Kraków.

Szmyt M.
1996 *Społeczności kultury amfor kulistych na Kujawach*, Poznań.

Taras H.
1998 *Podstawy taksonomii kultury trzcinieckiej w dorzeczu górnej Wisły*, (w:) A. Kośko, J. Czebreszuk (red.), *„Trzciniec" – system kulturowy czy interkulturowy proces?*, Poznań, 75–86.

Wiślański T.
1966 *Kultura amfor kulistych w Polsce północno-zachodniej*, Wrocław – Warszawa – Kraków.
1979 *Dalszy rozwój ludów neolitycznych. Plemiona kultury amfor kulistych*, (w:) W. Hensel, T. Wiślański (red.), *Prahistoria ziem polskich*, t. II: *Neolit*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 261–299.

Zalcman E.
2004 *Poseleniâ kul'tury šnurovoj keramiki na territorii Kaliningradskoj oblasti*, Kaliningrad.
2009 *Problemy hronologii pamâtnikov kul'tury šnurovoj keramiki ûgo-vostočnoj Pribaltiki*, „Vestnik Rossijskogo Gosudarstvennogo Universiteta im. Immanuila Kanta" 12, 51–55.

Żurek J.
1954 *Osada z młodszej epoki kamiennej w Rzucewie, pow. wejherowski i kultura rzucewska*, „Fontes Archaeologici Posnanienses" 4, 1–40.

Dariusz Manasterski

Type Juodkrantė – the Iwno and the Trzciniec Cultures' Stylistic Component in Pottery from the Rzucewo Culture Settlement in Suchacz, the Tolkmicko Commune

A discussion on the end of the Rzucewo Culture has been lasting for many years. Earlier suggestions on the existence of the Early Bronze Age phase of this group were based on the analysis of similarities between vessels of the late Rzucewo Culture and of the Trzciniec Culture. The separated Type Juodkrantė (Dąbrowski 1963) was a harbinger of a considerable assemblage of pottery with the Iwno and the Trzciniec Cultures' stylistic traits. This assemblage came from Site 1 in Suchacz, which was excavated in the 1980s (Mazurowski 1987). Pottery from this settlement has not been published so far. At present, in connection with the progress of research, it offers a basis for the analysis, which is discussed in this paper.

Vessels from Suchacz may generally be divided into two groups. The first one comprises vessels which fit into the characteristics of the Rzucewo Culture, while the other group includes fragments with mixed late Rzucewo and Iwno-Trzciniec traits (**Figs. 2–9**). Within the latter group there are S-shaped vessels, vase-like vessels as well as bowls in the shape of a section of a sphere. These vessels were ornamented in their upper parts with incised ambient lines, which were interrupted with manifold vertical details. Grooves were often accompanied with zigzags, chevrons and stamp marks. In a few cases vessels were also ornamented on their internal sides, under the rims. A formal analysis allowed for an identification of a few cultural components. Apart from local ornamentation (the late Rzucewo Culture and that from the East European forest zone), one can notice an extraneous (Iwno-Trzciniec) component, which is a reflection of Early Bronze Age stylistics. It corresponds to the characteristics proposed by J. Dąbrowski for Type Juodkrantė. Clear stylistic similarities between vessels from the territory of the south-eastern coast of the Baltic Sea and pottery from the Masurian Lake District point to the existence of a Late Neolithic and Early Bronze Age cultural community in this part of the Central European Plain. The Late Neolithic background was formed by units with traits of the Central European Neolithic and Para-Neolithic. These units were subject to an impact from groups with Eneolithic characteristics (the Bell Beaker Culture and/or the Single Grave Culture – in its Dagger and Zone Beaker Periods). In the Early Bronze Age the mentioned units adopt and transform elements of the Iwno and the Trzciniec Cultures. The direction of impact of "Iwno" communities was in all probability related to the penetration of amber-bearing areas. On the other hand, the participation of the "Trzciniec" component may be considered as a trace of transformations within the framework of the concept of the "translocation of the 'Trzciniec' cultural packet" (cf. Czebreszuk 1998: 412ff.).

In result of a broadly understood "Early Bronze Age process of circulation of cultural models in the Central Europan Plain," which led to the origin of the Trzciniec Cultural Circle, it came to a formation of local stylistics in the territory of the late Rzucewo Culture. This stylistics demonstrates Iwno-Trzciniec references and Type Juodkrantė pottery is distinctive for it.

Translated by Grzegorz Żabiński